

266 с.; **5. Диневко П.** Проблеми на история на българската фолклористика // Български фолклор. – 1978. – Кн. 2. – С. 3-11; **6. Моклия М.** Основи літературознавства. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 192 с.; **7. Москаленко В.А.** Українсько-българські літературні та наукові зв'язки кінця XIX-XX ст. – К.: Наукова думка, 1986. – 216 с.; **8. Радева М.** Філософските и политическите възгледи на Иван Д. Шишманов // Годишник на Софийския университет. Исторически факултет. – Том LXVII. – 1973/1974. – 1977. – С. 169-200; **9. Сотюк Е.Ів.** Д. Шишманов и румьно-българските культурни взаимоотношения // Літературна мисль. – 1973. – Кн. 2. – С. 85-96; **10. Шишманов И.** Значението и задачите на нашата етнография // Сборник за народни умотворения наука и книжнина. – 1889. – Кн. I. – С. 1-65; **11. Шишманов И.** Песента за мъртвия брат в поезията на балканските народи // Сборник за народни умотворения наука и книжнина. – Ч. I. – 1896. – Кн. XIII. – С. 474-570; Ч. II и III. – 1897. – Кн. XV. – С. 449-601; **12. Schischmanow I.** Der Lenorenstoff in der bulgarischen Volkspoesie // Indogermanische Forschungen. Brugmann und Streitberg. – Strassburg, 1894. – P. 412-448.

Гасв Т. (Белград, Сербія)

Милосница у српској и покритка у украјинској књижевности

У цій статті перший раз розглядаються статус і доля оскверненої, зіпсованої, зруйнованої жінки до реєстрації шлюбу в сербському і українському суспільствах, міжкультурні подібності і різниці у відношенні народу і церкви до милосниці, тобто коханки, і до покритки, тобто повії, на прикладах сербської і української літератур. Стаття зосереджена на долях неповнолітніх дівчин і їх громадському осуді й презирстві, в розповіді Іво Андрича Мара милосница, в оповіданні Григорія Квітки-Основ'яненка Сердешна Оксана, в поемі Тараса Шевченка Катерина, в оповіданні Панаса Мирного Морозенко, в його романі Пovia і в п'єсі Івана Карпенка-Карого Наймичка. Долю молодой жінки аналізуємо на підставі параметрів неможливості вирішування про власну долю; покарання за недотримування суворих соціальних норм і відчуження від суспільства через неправильний вибір. Аналізуючи долю молодой жінки за зазначеними параметрами, приходимо до висновку, що знедолити дівчину означало автоматично знищити її особистість, тому що таким же чином змінюється її зображення в суспільстві, а це поступово і неминуче приводить до її провалу і до трагічного кінця.

Ключові слова: милосница, коханка, покритка, повія, сербська література, українська література, непорозуміння, презирство.

В данной статье впервые рассмотрены статус и судьба оскверненной, обиженной, обездоленной женщины до заключения брака в сербском и украинском обществах, межкультурные сходства и различия в отношении народа и церкви к милоснице, то есть, к любовнице, и к покритке, то есть, к проститутке, на примерах сербской и украинской литератур. Статья сосредоточена на судьбах несовершеннолетних девушек и их общественном осуждении и презрении, в коротком рассказе Иво Андрича Мара милосница, в коротком рассказе Григория Квитки-Основьяненка Бедная Оксана, в поэме Тараса Шевченко Катерина, в коротком рассказе Панаса Мирного Морозенко, в его романе Проститутка и в пьесе Ивана Карпенка-Карого Наймичка. Судьбу молодой женщины анализируем на основании параметров невозможности принятия решения о своей судьбе; наказания за неуважение строгих социальных норм и отчуждения от общества вследствие неправильного выбора. Анализируя судьбу молодой женщины,

согласно указанным параметрам, мы приходим к заключению, что обесчестить девушку означало автоматически уничтожить ее личность, потому что таким же образом меняется ее имидж в обществе, а это постепенно и обязательно приводит ее к трагическому концу.

Ключевые слова: милосница, любовница, покрывка, проститутка, сербская литература, украинская литература, недорозумение, презрение.

This paper for the first time deals with the status and destiny of defiled, besmirched, ruined women before marriage in Serbian and Ukrainian society, about intercultural similarity and differences in attitude of people and church to "milosnica", respectively concubine, and to "pokrytka", respectively prostitute, at the example of Serbian and Ukrainian literature. The paper focuses on the destiny of underage girls and their social condemnation and contempt, in short story by Ivo Andric Mara milosnica, in short story by Hryhory Kvitka-Osnovyanenko Serdeshna Oksana, in poem by Taras Shevchenko Katerina, in short story by Panas Myrny Morozenko and his novel Poviya and in drama by Ivan Karpenko-Kary Najmychka. The destiny of a young girl has been analysed by means of parameters: impossibility of making choice about own destiny; punishment for contempt of strict social rules and alienation from the community because the wrong choice. Analyzing the destiny of the young woman in terms of this parameters we can conclude that ruin a girl meant automatically ruin her identity, because the same way has been changed her image in society, and that gradually and necessarily was leading to her disaster and tragic end.

Key words: milosnica, concubine, pokrytka, prostitute, Serbian literature, Ukrainian literature, misunderstanding, contempt.

Милосница представља женско чельаде које служи за насаду и уживање, али значи и најдраже, највољеније биће. Ова реч има двојако значење зависно од културе у којој се користи: у исламу то је «најмилија и прва међу законитим супругама», односно, у западном свету милосник значи «љубавник», па према томе, у женском роду «љубавница» (милост → милосница). *Речник српскога језика* за реч милосница даје следећа значења: **1.** љубавница. **2.** веома драга, мила, омиљена женска особа (обично у сродничким односима); миљеница, љубимица. **3.** (најчешће уз религиозне појмове) она која је милостива, она од које се очекује милост, која даје милост [6, 710].

У српској култури, појам милосница често има негативну конотацију и изједначава се са наложником, па чак и са проститутком, односно курвом. Међутим, девојка која постаје милосница, односно, наложница, не чини то својом вољом. Она ни не зна шта јој се дешава, о њеној судбини одлучују други, углавном, мушкарци. Младу, наивну, невину девојку, често изузетне лепоте, која је, углавном, пресудна за њен одабир, бира одређени надређени мушкарац, из вишег друштвеног слоја од оног коме припада девојка. Он бира девојку себи за насаду и уживање, онолико дуго, колико ће му то причињавати задовољство, а онда на њено место доводи нову, свежу, нетакнуту девојку.

Девојка нема избора: њу одводе, отимају, приморавају на сексуални чин, често је силују, она трпи физички бол. И да може нешто да одлучи, таква одлука би је сигурно водила у смрт. Утеху и заштиту тражи у вери, у цркви, у људима, али наилази на мржњу, неразумевање, презир и осуду, као да је она сама крива за

своју судбину. И без обзира на то што она ништа од тога што јој се дешава није желела, што није могла ништа учинити да то спречи, што нико други то није могао учинити за њу, што би се свако други на њеном мjestу понашао управо као и она, она је ипак на неки чудновати начин у очима друштва сама одредила свој суд. Самим тим, она је изопштена из народа, из вере, из друштва, препуштена је сама себи и својој судбини. Физичка патња због скрнављења њеног тела далеко је блажа и лакша у поређењу са страдањима која трпи њена психа и њена душа.

Мушкарац који је оскрнавио девојку, односно, који ју је учинио милосницом и својом наложницом, донекле брине о њеној судбини. Он бира кућу у којој ће је удомити, запослити, предати на старање и, на тај начин, и материјално обезбедити, или бира прилику за коју ће је удати, дајући уз њу и одређени мираз. Решавајући се своје милоснице, мушкарац се често са њом решава и плода који она носи, односно свог детета, копилета које ће она родити. Уколико таква деца поживе, она ће носити име човека за кога су милосницу удали, или породице у коју су је удомили. Прави идентитет детета често остаје непознат, или се прикрива, или се заборавља. А девојку ће, уколико временом и успе да се уклопи у друштво, увек пратити сенка назива милосница, попут мача који чека одговарајући тренутак да је посече.

Покритка је стари украјински народни назив за девојку која је изгубила невиност («венац»), која није сачувала своју част и која је родила ванбрачно дете (копиле). Према старом украјинском обичају њој би секли косу (ножом) и покривали би јој главу марамом. Отуд израз покритка (она којој се покрива глава). На селу би такву девојку звали још и стрига, јер би је јавно шишали, кажњавајући је за грех који је починила. Таквој девојци било је забрањено да иде непокривене косе, морала је да покрива главу марамом.

Црква је такође јавно осуђивала покритке. Невиност девојке и суровост односа народа према светости брачног савеза и скрнављењу разних других односа два пола код украјинског народа заузимали су значајно место. Зато би се грешнице, обешчашћене, увређене узимале под заштиту и од других би се разликовале на посебан начин: покривањем, или скривањем, како би се друге упозориле на сличан грех, а саме грешнице на још већи грех и његове страшне последице. Сам обичај покривања главе марамом означава да грешница није достојна да носи назив девојке и да је дужна да се изједначи с удатим женама, али са посебним називом покритке. Лепота и слава девојачке лепоте, односно косе, мора да се сакрије, покрије, због кривице оне која је згрешила.

Када постане познато да је нека девојка изгубила част, две или више старијих жена одлазе код ње и прогласивши њену кривицу, одмах је «покривају», односно, повезују је, попут удате жене. Снага етичног осећања и закона толико је јака, да под утицајем њихове кривице због губитка невиности, девојке понекад саме журе да се покрију, пре него што то ураде други. Овај обичај наговештава нови ток живота и у овом обелодањавању је сва његова мудрост у спречавању даљих последица пропуста.

Девојка, или покритка, после извршеног обреда, понекад се не искључује из породице или куће где је до тада боравила, она наставља свој уобичајени живот и само се зове покритка. Њој се смеју, понекад је грде, она не излази на посела, сама тугује, мучи је срам и савест и стрпљиво чека оно што се неминовно мора догодити. Она све више размишља о томе како да се реши плода, о чедоморству. Али и једно и друго је неизводљиво, јер је сви надгледају, њен пропуст је обелодањен, о њему је обавештено цело село. Међутим, чешиће, покритка је прогнана, одричу је се родитељи, избацују је из родног дома и препуштају је на милост и немилост судбини, односно, ономе, чије дете носи. Таква девојка често помери памећу и умире и пре порођаја, или рађа мртворођено дете, или се, уколико дете поживи, одлучује на самоубиство, и тиме се оба живота завршавају трагично, и мајчин, односно, покриткин, и дететов.

Иво Андрић је можда једини који је обрадио тему милоснице у српској књижевности, на фасцинантан начин написавши приповетку *Мара милосница* (1931) у којој говори о прелепој девојци Мари Гарић, родом Травничанки, кћери Илије екмешчије, односно, пекара, и «чувене Јелке», зване Хафизадићке, *јер ју је стари Мустај-бег Хафизадић држао неколико година код себе, па је онда удао за овога Гаврића, који је био миран и слабоуман младић, и коме је он и отворио ову пекарницу*. Прича се одвија у месецима пред аустроугарску окупацију Босне и Херцеговине из 1878. године. То чудесно лепо девојче, с непуних шеснаест, пало је за око Вели-паши, главноме команданту све турске војске у Босни, једноме по свему импресивном и европеизованом Турчину, презривом према домаћем становништву сваке вере и добро свесном да је стигао на крај једне империје и да нема начина, а ни разлога, да је спашава. Вели-паша је интроверт, који има своју муку, али и недирнуто достојанство и величину. Андрић га описује с поштовањем, без иједне негативне конотације. Вели-паша је могао имати било коју жену, али му друге жене нису биле занимљиве управо због своје «обичности», «истости» једне с другима. Ако је он тражио одређену врсту жене, то значи да му је у жени занимљива била управо разлика коју је он пронашао у Мари. Та њена егзотичност у односу на друге жене, страност, непознатост и различитост придонели су Вели-пашином одабиру жене.

Паша се није преварио. То је била та врста женска коју је он увијек тражио, и нарочито цијенио, и која га је једино још привлачила. (...) [2, 96].

Паша је оживио. Првих дана се бавио само њом. Била му је пријатна и мисао да и сад, као некад, може по једној испруженој руци да позна врсту жене и њену праву вриједност. Да ју је довео прије не би ваљало, а три-четири мјесеца доцније, чини му се, већ би прецвала. Ово јој је право вријеме. Била је одвојена од својих, устрашена, усамљена, упућена потпуно на њега. Покаткад му се чинила као звјерка која, притјерана уз литицу, дрхти а зјенице јој западају. А то је појачавало љубавну страст и, по противречним законима мушког срца, изазивало у њему жељу да дарива и усрећује и штити [2, 97].

Пре одласка код Вели-паше о Мари не знамо ништа до њеног описа који је врло детаљан:

Било јој је непуних шеснаест година. Имала је велике очи голубије боје, угашена порцуланског сјаја, које су се полагано кретале. Имала је сасвим свијетлу, тешку и тврду косу, каква се ријетко виђа код жена из ових крајева. И лице и руке су јој били обрасли, као машиком, ситним свијетлим мањима, које су само на сунцу могле да се виде. Што је на њој било необично, то је да и они дијелови коже који нису у сталном додиру са ваздухом и свјетлом, у ње нису једнолично бијели и отужни, као обично код плавих жена, него јој је све тијело имало ту свијетлу и зарудјелу боју која се мијењала само са сјенком и удубинама или са неједнаким и плаховитим струјањем крви, и тада бивала још загаситија. Имала је посве дјетињасту руку, кратку и румену [2, 96].

Зло Мару прати одувек и на сваком кораку. Оно је с њом још од пре њеног рођења. Мајка јој је била позната Хафизадића, милосница Мустај-бега Хафизадића. Вели-паша отима Мару из њеног природног контекста, католичке породице и од ње прави своју милосницу.

Првих дана, кад су је тек довели из Травника, она није могла никако себи да дође. Физички бол овлада потпуно њоме; и тек кад он, послје првих ноћи, поче да ишчежава, појави се, да је мучи, нејасна али мрачна и тешка мисао о грјеху и срамоти. Она се бојала паше, гадила оне Саре Јеврејке, и стидила дана и свијета. Није могла да спава, а и у сну се осјећала проклета [2, 97].

Зла која сналазе Мару увлаче је у процес који се мора завршити њеном пропашћу, већ и због тога што она појединим сценама које види, или је присиљена да у њима учествује, почиње да приписује карактер обреда, чија је функција, међутим, супротна оној коју обред има. Поглед се ту не усмерава ка добру, већ је прикован за зло, ти обреди не служе лакшем саживљавању са светом, већ га чине страшнијим и одвратнијим; ствари не задобијају смисао, већ постају непрозирне и још више претеће него пре. Уосталом, ту ни нема никаквих обреда, него то својство Мара придаје нечему што, иначе, другима може изгледати чудно, страшно, одурно и гадно, али не и као некакво изокренуто чинодејствовање.

Мучила се само још ноћу кад би је, као што се често дешавало, слао да сама спава. Тада би се по неколико пута будила с јасном свијести – каква само у мраку може да се јави – о том шта је она и ко је она сада, и са устима пуним плача затискивала лице између душека и јастука и грчала:

– Турчин...

У тами би мисао која ју је мучила узимала облик вјечите казне и паклених мука, а не земног срама и пропасти, као дању [2, 98].

Мару током приповетке погађају многа зла, али ниједно није тако тешко као осећај осуде и потпуне одбачености од сопственог народа. Одлазећи у цркву, Мара се надала каквом таквом разумевању, осећају да још увек припада свом народу, што се види из тога како је клечала наспред цркве *притискујући разиграно срце*. Дакле, иако јој је психа већ била начета грехом и срамотом, негде у дубини душе, где може сегнути само Бог, ипак је имала трачак наде да ће је неко, ако не оправдати, а оно барем разумети. Али, чак ни у Божјој кући за њу нема места, те се она готово у потпуности слама и одлучује да више не одлази у цркву.

Вратила се још ниже оборене главе, и сва дрхтећи од пригушена јецања. Она је доста пута, дању и ноћу, мислила на свој живот и своју срамоту, али јој све то није никад било ни близу тако страховито јасно као за та непунa два сата која је провела у цркви.

Кад се помолила на црквена врата, све се главе окренуше према њој. Старе и младе жене, испод црних или шарених марама, премјерише је од главе до пете, па онда још дубље оборуше главе у молитву. Засуше је мржња и презир са свих страна; толико да се укочи и застаде у по цркве. Нико није хтио да се склони и да јој начини мјеста. Као у сну паде на кољена, не усуђујући се да гледа ни у олтар, на ком је био насликан мршав и жут светац, а не мила Госпа као у њиховој цркви у Доцу [2, 102].

Када, мало пред пад, долази вест о његовој смени, Вели-паша оставља Мару и одлази према Истанбулу.

Зар ће се још јести и плаћати? Зар и послје свега овога има још нешто да се ради или каже? Ево, он одлази, а срамота остаје. Води коње и слуге и псе, а њу оставља.

Одлази – оставља [2, 115].

Тада, с историјском позадином сарајевске буне и оружаног отпора Аустрији, започиње Марино лудило. Величанствене су сцене мржње којима је дочекују „своји“, нарочито фра Грго, који у њој види и старозаветну грешницу, али и ону која је у неко живо време и стварним околностима, починила издају.

Док се очекивало да Аустријанци провале у град, неверници су се, у страху од освете домаћих Турака, скривали околу, или су се затворили у оних неколико хришћанских кућа, за које су веровали да ни побуњеници у њих неће дирати. И тако се, неким случајем, Мара као служинче нашла у Памуковића кући.

Уз Марину причу, Андрић упоредо даје и кратке, трагичне приче трију других женских особа: унесрећене унуке бабе Ануше, Невенке и Јеле Памуковићке. Ниједна од њих није имала правог избора у животу, али за разлику од Маре, оне су другачије схваћене у друштву: силована девојчица је премлада за било какву осуду, Невенка је удата у католичку породицу, а има и мајку која се може заузети за њу, и на крају, Јела, коју је силовао један од Памуковића, али је остала живети с њима. На одређени начин унесрећити (силovati) девојку значило је аутоматски уништити њен идентитет, јер се на исти начин мења њена слика у друштву. Али за разлику од свих њих, Мара је живела с Турчином што је проузроковало сву мржњу коју су други осећали према њој. У цркви је осуђују њени верници, фра Грго за њу не налази лепе речи како би јој барем мало олакшао муке, за Памуковиће је она тек турска милосница. Сву страхоту значења речи милосница Мара сазнаје у тренутку када је од напаствовања пијаног Шимуна спашава његова жена тетка-Анђа Памуковићева.

– Овамо долази, несретни сине. Треба ти турска милосница!

Оставши сама у полумрачној соби, дјевојка се неко вријеме није мицала с мјеста, а онда паде у разастрту вуну и понови, у себи, ријеч милосница. Само једном у животу чула је ту ријеч; у једној свађи, нека жена добацила је њеној

мајци, преко сокака. Откако су је одвели из Травника, она је и сама, у најгорим часовима и за бесаница, помишљала на ту ријеч, у којој је осјећала нешто као модро, меко и расплунуто, али смртоносно; помишљала је, истина, али је никад ни од ког није чула, нити се усудила да је сама пред собом изговори; њу није рекао ни фра Грго у свом највећем гнјеву; сад је изречена, и она је посрнула под њом као под коначним ударцем [2, 152].

Занимљива је и та игра значења речи милосница која као да додатно појачава Марин парадоксални статус у друштву и придоноси неразумевању и осуди од стране њеног народа.

(...) и, као подсјечена, страховитом брзином је опадала и ружњала, копнила и нестајала видно. Њено лице, чија је љепота изгледала неуништива, постаде мршаво и грубо, угаси се поглед, поружњаше уста. Једино коса, тешка и плава, задржа још некадањи сјај и бујност, и онако замршена и нејегована, изгледала је као накит непролазне љепоте; али с временом и она поче да се крза на крајевима, грудва у знојне чворове и мијења боју. Изгледало је невјероватно да толика љепота може пропасти у тако кратко вријеме.

За неколико недеља, од дјевојке која је спајала у себи чар дјетета и љепоту жене не остаде до једна несрећница изгубљена погледа, одјевена у дроњке (...) [2, 156].

На крају, када коначно у потпуности губи разум и када би јој могла и морала помоћи једино Божја провидност, Андрић нам открива да је Мара у поодмаклој трудноћи. Рађа кржљаво дете које, ако нам је допуштена таква мисао, срећом умире, јер би и њему, као и Мари, живот био предодређен на муку, трпљење и, на крају, пропаст у друштву, које је затворено унутар својих граница, из којих не може и не жели изићи.

Од дана кад је примјетила на њој ватру, шест дана и шест ноћи Јела је његовала болесницу. Шестого дана пред вече издахну Мара без ријечи и без молитве [2, 160].

Мару су убили мржња и неразумевање, појачани презиром (*Засу је мржња и презир са свих страна*), који су гајени, одржавани, ширени, јачани и усредсређивани дугим, упорним, доследним одсуством разумевања. Презир је често убиственији од саме мржње и неразумевања. На мржњу можемо одговорити пркосом, на неразумевање жељом за доказивањем или објашњењем, али за презир лека нема. Бити презрен и осуђен од свог сопственог народа коначно је означило почетак краја Марине судбине.

Тај је презир плод зазирања од свега што је страно, туђе. Он је још јачи због тога што се ради о лепој домаћој девојци која живи с напраситим туђинцем друге вере. Без обзира што је јасно да Мара није ништа крива што се нашла у тој вези, сопствени јој народ то не опрашта, нити је разуме, а камоли оправдава. Ако је могла бирати онда је то био избор између живота с Вели-пашом и смрти. Одбијањем доласка у Сарајево засигурно би била кажњена најгором казном. На крају се испоставило да, уствари, избора није ни имала, јер ју је било која одлука свеједно водила у пропаст. Па, ипак, у очима сународника изгледа као да добрим

делом и сама сноси кривицу за своју судбину.

Тему покритке у україноској књижевности у својим делима обрађују Григориј Квитка-Основјаненко: приповетка *Несрећна Оксана* (1841), Тарас Шевченко: поеме *Катерина* (1838), *Сан* (*Комедија*) (1844), *Вештица* (1847), *Марина* (1848), *Надничарка* (1860), баладе *Љињани* и *Русалка* (1846), Панас Мирни: приповетка *Морозенко* (1885), роман *Проститутка* (цео роман објављен је први пут тек 1928), Иван Карпенко-Кари: драма *Надничарка* (1885).

Све девојке, било да је то Оксана, Катерина, Марина, Ана, Катрја, Христја, Марја, Харитина..., малолетне су, лепе, наивне, невине, традиционално васпитане, из строге сеоске средине, која поштује правила и сурово кажњава њихово кршење, жељне су да промене своју судбину, верујући у праву љубав и бољи живот, имају огромну жељу за животом и верују у људе. Наклаост, љубав у коју верују завршава се чином њиховог обешчашћења, упропаштава их, унакажава, оне постају покритке, и самим тим, укаљане, презрене, изопштене из друштва. Саме су криве за своју судбину и за то су осуђене. Упропашћују их капетан, господин, газда, мушкарци из виших друштвених слојева и, најгоре од свега, Московљанин, што оставља посебну горчину и изазива додатну осуду и презир сопственог народа. Посебно на Московљане, као традиционалне непријатеље, који воле да се поиграју с україноским девојкама и укаљају њихову част, родитељи упозоравају своје кћери.

Волите, лепојке./ Ал' немојте Московљане./ Јер, Московљани су странци./ Нанеће вам зло./ Московљани воле из шале./ Из шале остављају./ Оду у своју Московију./ А девојке страдају.../ Да је сама, ништа за то; / Ту и стара мати./ Која је донесе на свет Божји./ Мора патити./ Срце се слама, певајући./ Када зна зарад чега./ Људи срце не виде./ Рећи ће – ленчуза!./ Волите, лепојке./ Ал' немојте Московљане./ Јер, Московљани су странци./ Упропастиће вас [1, 23].

И њихова осуда је тиме већа и страшнија. Родитељи их се одричу, протерују из родног дома, и што је најстрашније, презиру. Презир је страшнији и од мржње и од неразумевања.

Почев од несрећне Оксане Г. Квитке-Основјаненка до надничарке Харитине И. Карпенка-Карог пратимо градацију страшне судбине покритке. Оксану је обешчистио капетан, који је у њеном селу у пролазу, обећава јој да ће је оженити, да ће је повести са собом и онда је извргава рутлу. Оксана верује у бољи живот и жели бољу судбину, не само за себе, већ и за своју мајку, за читаво село, за читав народ.

Оксано, Оксано! да ти боље познајеш господу, никада то не би рекла, побегла би од њега већ после прве речи, као од злог часа. Не знаи ти господу, или још боље, господичиће! Није за њих ништа да обману сељанку, која их никада није видела, нити је чула како они лажу, како се закљичу и како после упропашћивају оне које им се подају. Господичићи су навикли на оне сиротице које узму од оца, од мајке да иду за госпођицама, одмах им отсеку косу на кратко, па им стрчи на глави, као на петлу; од православне плахте науче их да праве тај проклети компот; од Јавдохе направе Дуњашку, од Ливге – Јевгенију, од Приске – Афроску... Ето, и она је помислила да се и она дела у госпођице, и

држи се господичића; и чим види сребрни новчић, трчи и веша им се око врата... Пошто на такве навикну, господичићи се окоме и на сељанке и страшно их обману, а после, плачи, страдај, баи их брига, смеју се и другу маме...

Схвативши да је изиграна, упропашћена и исмејана, сама себи отсеца косу, свесна свог чина, желећи да се што више нагрди и унакази, како је више нико не би погледао, и како би за пример служила другима, попут упозорења, како и друге не би сагрешиле као она. Капетан јој одузима дете, предаје га другој жени која ће га одгајити, а Оксану води са собом попут пса, да га забављати онда када му се прохте.

Напила се Оксана господског чаја! Памтићеш, несрећнице, и довека се нећеш решити његовог опорог укуса!..

Оксана проналази своје дете, узима га, страда, пати, зна за сву бол и патњу коју проживљава њена мајка, и за презир људи који трпи.

Киша кап по кап капље на камен и прогризе га.

Размишља о чедоморству, али је невини дечји поглед освешћује и мајчински инстинкт и људскост у њој побеђују звер у коју се замало не претвара. Враћа се у село и, иако је изопштена, обележена, покривене главе, људи је прихватају и дозвољавају да остане у селу. Ово је, нажалост, једина покретка у украјинској књижевности, чија се прича завршава срећно.

Шевченковљеву Катерину обешчистио је Московљанин, отишао и оставио је. Катерина се заљубила, чекала га је, надала му се. Родила је сина, срце јој се сламало, снага је издавала. Село је осуђује, сви јој се подсмевају, мајка и отац је се одричу и шаљу у Московију да нађе оца свога детета и свекру:

Одговори стари отац:/ „Шта чекаш, несрећнице?“/ Зарида Катерина,/ И паде му пред ноге:/ „Опрости ми, оче мој,/ Шта урадиш!/ Опрости ми, голубе мој,/ Мили соколе мој!“/ „Нека ти Бог опрости/ И добри људи;/ Моли се Богу и иди –/ Лакше ће ми бити“ [1, 29].

Катерина плачући, с дететом на рукама напушта село, прати војску и проналази свог Московљанина. Он окреће главу од ње, назива је лудом, не жели да погледа дете:

Зашто, кажи, мој голубе?/ Ко ме да даш/ Своју Катрју, која је теби/ У врт ишла, –/ Своју Катрју, која ти је/ Сина родила?/ Оче мој, брате мој!/ Макар ме се не клони!/ Постаћу ти надничарка.../ Другу воли.../ Цео свет... Заборавићу./ Да сам те некада волела,/ Да сам с тобом сина имала,/ Да сам покретка постала.../ Покретка... о, срама!/ И због чега страдам!/ Остави ме, заборави ме,/ Ал' не остављај сина./ Нећеш оставити?.. Срце моје./ Не бежи од мене.../ Донећу ти сина [1, 40].

Московљанин се ни не осврће, војска равнодушно пролази, Катрја оставља дете на путу и утапа се. Свако прође, види сирото дете, да му парче хлеба, помилује га по глави. И Московљанин прође са својом породицом, препозна у њему Катеринине очи, окрете главу, а његова жена га помилова по глави.

А њему, њему на свету,/ Шта њему преостаје,/ Кога отац ни видео није,/ Мајка се одрекла?/ Шта преостаје котлету?/ Ко ће с њим попричати?/ Ни

породице, ни куће,/ Путеви, песак, несрећа.../ Господско лице, црне обрве.../ Зарад чега? Да га препознају!// Леп као уписан, не сачува га.../ Дабогда пропали! [1, 42]

Катрју Панаса Мирног упропастио је господин у граду, куда она одлази из села после укидања кметства, у жељи за бољим животом:

Није се спасила птица од јастреба, као што се није спасила Катрја од своје судбине. На суседном имању је тако леп господин и таквим је слатким медањацима храни! Најела се Катрја тих слатких медањака – а сада јој је мука када се тога сети. Медањака је брзо понестало – господин се оженио госпођицом код које је она радила као собарица, а њој је тужно у завежљају две црвене хартије; њој се у очима од њих зацрвенело! Хвала и за то! Ипак неће морати да се врати у село празних руку.(...)

Преселила се Катрја у село. Кренуле су гласине о њој; чује се смех и подсмех: корисна је у граду храна, ено како је угојене оданде враћају! Слушала је то Катрја и ћутала, обмотала је несрећу тежким јармом туге и душа јој је одумирала. Све што је у њеном срцу било живо скаменило се, све што је у души било добро, изгорело је. Остала је туга и сузе и ... Пилипко се појавио за утеху! [3, 52]

Катрја живи само за Пилипка и због Пилипка, у оскудици, у беди, али колико год да се труди не успева да га сачува од пропасти. Пилипко се смрзава у шуми у снегу на путу до кума уочи Божића, одакле је намеравао да донесе храну и спасе мајку и себе глади и хладноће. Катрја проналази мртвог Пилипка, паде преко његовог тела и од туге јој препуче срце.

Тек трећег дана кренуше сељани да траже Катрју и нађоше је већ залеђену поред смрзнутог сина.

(...) – Штета младе снаге; угушио је мраз.

– И боље!(...) – Да није угушио мраз, глад би је изјела!

– А дечкић? Како је то било забавно дете! – поново каже деда.

– Не жалите, деда, мало: раније је умро, мање ће несреће доживети!

– (...)

Људи само тешко уздахнуше и прекрстише се [3, 64].

Христја, Марина и Марја Панаса Мирног су надничарке, њихов положај је робовски, њихов исцрпљујући рад је безвредан, газде се над њима иживљавају, поигравају се њиховим судбинама и одређују их опкладе, шале, забаве ради. Оне нису само покритке, већ постају и проститутке и све су унесрећене и понижене, припадају најнижем социјалном слоју.

Христја заслугом завидног комишије, на превару, постаје надничарка, иде од једног до другог газде, приморана да напусти село после смрти мајке, без своје земље коју јој је одузела сеоска власт. Девојка одлази да тражи бољу или лошију, али другачију судбину. Неправда судбине је стално мучи. Она настоји да изађе из тог вртлога прљавштине, злобе, зависти и аморалности, у који ју је, не жалећи, бацио живот. Али, то јој не полази за руком. Неприлагођена околини у којој се налази, осуђена је на пропаст. За гутљај ракије, која јој помаже да заборави не ко је и шта је сада, него ко је и шта је некада била, она прелази из руке у руку мушкарца који се наслађују телесним ужицима које им она пружа:

Ко је она и шта је она? Није ли недавно гасила незаситу жеђ једнога, још се није ни охладио, а она се већ пред другим ломи. Ко је она? Свака роба има цену, а она, попут играчке прелази из руке у руку. Нико је не пита колико вреди. Дошљаци и намерници је узимају, поиграју се, забаве се и оставе је. И докле ће тако? Док не прохуји њена лепа младост, њена дивна лепота. А онда?... Проклети животе! Пасја судбино! И у подне се она поново напи, да не мисли, да заборави [5, 398].

Оставши без родитеља, земље, куће, здравља и људског поштовања, Христја трпи паклене муке и срамоту. Разбољева се од сифилиса и сада, поред, свих душевних патњи, пролази кроз физичку метаморфозу:

Тело јој прекрише крате, лице се осу модрим флекама, на челу изби знојна крва величине песнице, боли је грло, глас шипити попут разбијеног чамца, а затим сасвим утихну, није ни говорила, него је нешто тихо завијала.

Мада и у најнеприхватљивијим условима и даље машта да постане корисна људима. Ова жеља, иако је скривена негде на самом дну њене душе, обистињује се само у сну, када ју је за све надничарске муке и обogaљење Бог погледао – обогатила се. *Где год да погледаш – свуда је њено поље. Тамо је и стогодишња шума, и кућа господска.* И у тој кући она окупља све укаљане, застранеле, унесрећене девојке, постаје добра домаћица, све зна, све уме. Људи, који јој најпре нису веровали, спознали су њену добру и часну душу, видели су да она није попут оних које су се обогатиле и заборавиле и на Бога и на људе. Због тога је старији поштују, а деца је воле: *Ево наше мајке! Ево наше мајке! Уморила се, јадница. Узимимо је и однесимо је до куће.* У таквом сну, измучена, обogaљена сифилисом, без носа, од хладноће и глади, на прагу куће која више није њена, срећна умире Христја.

Кулминацију страшне судбине покритке доживљава Харитина И. Карпенка-Карог. Њу зло прати још пре њеног рођења, стално и свуда. Харитинина мајка била је покритка. Отерана је с имања, где је радила као надничарка, пошто ју је газдин син обешчистио. Са кћерком у завежљају, запошљава се у крчми код Јевреја, који је израбљују и који јој се ругају. Умире, остављајући кћер на милост и немилост истим тим Јеврејима. Сироче Харитина страда, мучи се, пати, трпи увреде и ради тешке физичке послове. Замамне лепоте, наивну и невину примећује је газда, коме је навика да обешчашћује младе девојке, а после да их уда и обезбеди, како се за његове грехе не би прочуло. Говори јој да ће је спасити тешке судбине надничарке, да ће је обући, хранити, пазити, мазити и да свима каже да јој је он кум, како зли језици не би причали лажи. Харитина верује да се њена судбина преокренула:

Каква неочекивана срећа!.. Значи, нисам сироче, имам оца?... Један једини човек се нашао за цео мој живот, који ми се обратио таквом нежношћу, таквом приврженошћу да се моје јадно срце раскравило... Како није отац? Не само душу, спремна сам читав живот да му дам, да трпим зарад њега! О, мајчице моја рођена, мајчице моја, несрећнице! Ти си се мучила на овоме свету, као мученица си и умрла. Још и сада видим твоје измучено бледо лице, видим те мртву у некој

крчми на клупи; нико за тобом није плакао, свима си била туђа, а ја сам, малена, седела у ћошку и плашила сам се да се померим да неко не примети... Можда ми, мама, за твоје муке, господ срећу шаље... Радуј се сада са мнош, радуј се! Благослови своје дете на новом послу! Сада нећу умрети у крчми као што си ти, несрећнице, умрла... Боже милосрдни! Опрости ми што сам те у мислима често хулила због своје судбине! Сада видим да те је брига и за малу козицу... [4].

Схвата да је обманута, да газда само жели да је искористи:

Шта је то са мнош? Спавала сам и сањала, или се стварно десило?... Не могу да дођем себи, ништа не разумем... Чекај... чекај!.. Шта су ми... шта ми је рекао?... Одавно те волим... у инат Панасу ме заволи... бићеши срећна. Да, да... Боже мој! У инат – и срећна? Гле каква ме срећа, каква ме судбина мази, грли, облачи?... (...) Шта да радим, где да тражим савет?... Не знам!.. Не знам!.. Тако сам измучена да једва стојим... у глави пече, као да ми неко звожђе на мозак притиска!.. О, Боже мој, смиљуј се нада мнош! Зар ми је таква судбина? А друге, боље, добре – нема?... Нема! А где си ти, где? Врати ми се, моја изношена, пушта судбину, врати се и умири моју измучену душу [4].

Људи већ причају, ругају јој се, вољени се окреће од ње, назива је газдином љубавницом. Газда је моли да никоме ништа не каже, да ће се постарати да је уда за вољеног, да ће све изгладити. Харитина негодује:

Све ћу вам бацити под ноге, не треба ми ништа ваше! Оно ме гуши – не могу да дишем. Била сам одрпана, али сам зато могла храбро свима да гледам у очи, а ви сте ми дали лепу одећу, обманули сте ме, завели, унаказили, отровали ми живот – хвала на пажњи! Ништа ми сада од вас не треба!.. Ништа ми не говорите: свака ваша реч попут отрова пада на моју душу... [4].

И тада почиње њено лудило. Свесна да је упропашћена, да јој нема спаса, Харитина размишља о самоубиству:

(...) а можда, да умрем с дететом, као што је мајка умрла... и да оставим исто тако несрећно дете, као ја, да се оно исто тако, као и ја, мучи?... Не... Боља је смрт, сада, одмах!.. О, мама, мама! Видиши ли како се мучим, чујеш ли како јеца моја душа? Зашто си ме родила, зашто ме малену ниси удавила, већ си ме оставила да се мучим међу туђинима?... Долети ми сада с оног света, дај ми савет и брзо узми себи своје измучено дете, а ти ми, мили Боже, опрости, опрости ми и за мој грех мучи ме на оном свету, тамо ћу испаштати своје муке, а овде више немам снаге!.. Немам!! [4].

Харитина се утапа и убија у себи нерођено дете. Тиме је завршен ланац грехова који се вековима преносе из генерације у генерацију женском линијом. Газда схвата да је Харитина његова ћерка, ћерка покритке коју је он као младић обешчистио.

Боже праведни!.. Добри људи! Законajte ме живог у земљу, убијте ме камењем, штаповима, јер не вредим колико пас! Знајте, сви знајте, да сам ја овој девојци отац, отац и душманин – ја сам је утопио. Узмите ме, вежите ме, плујте на мене, водите ме на суд, – тамо ћу испричати, колико сам велики грешник! Кћери... кћери!.. Дете моје... Немам суза, осушиле су се, крвљу су се

осушили на нечистом срку: не могу крвав да оплачем свој грех! Муке, муке ми дајте! Страшне муке да окајем свој грех!.. [4].

Судбина Харитине је тиме најстрашніја – она није само покритка, већ почињава грех – инцест, са човеком за кога ни не зна да је њен отац. Срећом, она се утапа, пре него што то сазна. И једино ово дело у украјинској књижевности оптужује мушкарце за тешку судбину покритке и искупљује њихове грехе, ослобађа их кривице и опрашта осуду због греха за који оне нису криве.

О, проклеті да сте, сви смутљивици! Ви сте звери, а не људи! Ви залуђујете девојке за своје уживање, а за њихову пропаст! [4].

Сва наведена дела о покриткама, проституткама, милосницама и наложницама написана су у аутобиографском кључу, говоре о менталитету српског и украјинског народа из кога оне потичу, о страдању и патњама девојака и жена, које постају жртве манипулације мушкараца, и самим тим обележене, озлоглашене, проклете, прогнане, говоре о страшној осуди и презиру сопственог народа који због тога трпе, о неразумевању и прекору. Зато су ова дела и моралност коју она носе тако сурова, страшна и истовремено изузетна!

ЛИТЕРАТУРА:

1. Шевченко Т. Катерина // Шевченко Т. Кобзар. – К.: Велес, 2006. – 23 с.; 2. Andrić I. Mara milosnica // Andrić I. Sarajevske priče. – Sarajevo: Laguna, 2011. – S. 96–160; 3. Морозенко // Вікно: Часопис студентів україністики філологічного факультету Університету в Белграді. – 2008. – Вип. III. – С. 52–64; 4. Карпенко-Карий І. Наймичка // <http://library.kr.ua/elib/kariy/naimyчка.html>; 5. Панас Мирний. Повія // Образки з життя: Твори Панаса Мирного: у 2-х кн. – Кн. 2. – К.: Грамота, 2004. – 398 с. / Серія «Шкільна бібліотека»; 6. Речник српскога језика. – Нови Сад: Матица српска, 2007. – 710 с.

Забіяка І.В. (Київ, Україна)

Образи сучасників у ранній ліриці Вігезслава Незвала та Ярослава Сайферта

У статті зроблено спробу проаналізувати поезію В. Незвала та Я. Сайферта з погляду теорії фіктивних світів Л. Долежелла. Матеріалом слугують вірші, в яких згадано сучасників поетів, зокрема детально проаналізовано поезії, присвячені К. Біблові. Імена слугують «парамі», що поєднують фіктивний світ із реальним. Незвал на їх основі вибудовує низки асоціацій, а Сайферт вдається до розмислів і ліричних переосмислень.

Ключові слова: *фіктивний світ, актуальний світ, імена, авангардна поезія, чеська поезія, асоціація.*

В статтє представлена попытка проаналізувати поэзію В. Незвала и Я. Сайферта в контексте теории фиктивных миров Л. Долежелла. Материалом послужили произведения, в которых упомянуты современники поэтов, в частности детально проанализированы стихотворения, посвященные К. Библу. Имена служат «парамі», которые соединяют фиктивный и реальный свет. Незвал на их основании выстраивает ряды ассоциаций, а Сайферт размышляет и лирически переосмысливает действительность.